

SÖMÜRGEÇİLİĞİN İŞLER ve GÜNLER'İ: ROBINSON CRUOSE

İsmail Coşkun *

Asya'nın zenginliklerine ulaşma arayışları, Yeni Hindistan yolu ve Amerika kıtasının keşfiyle sonuçlanır. Bu iki olgu modern dünyanın oluşumunu belirler. Biraz sonra bütün Batı'yı besleyecek olan sömürgecilik olgusu devasa boyutlarda yaşanmaya başlar. Bilme biçimlerinden dünya algısına, iktisadi alanın örgütlenmesinden siyasal alanın düzenlenmesine, din de dahil olmak üzere toplumun bütün kültürel dokusu yenilenme sürecine girer.

Edebiyat da biçim ve mahiyet değişikliğine uğramaktadır. Eski yazım türleri, biçimler eleştiri konusu edilmekte, yeni yazım türleri ortaya çıkmaktadır. Yeni ülkelere ilişkin haberler, bilgiler, deneyimler yeni bir türün, gezi edebiyatının ortaya çıkışını getirmiştir. O güne kadar olan öyküleme biçimlerinin dışında yeni bir tarzın, romanın doğuşu yine bu dönemdedir. 17. asrın başında Cervantes, modern romanı sürekli besleyen bir ilk ve temel metni, *Don Kişot*'u kaleme alır. İngiliz roman geleneğinin öncüsü *Robinson Cruose* da, 1719'da yayınlanır. İlk geleneksel olandan bir kopuş ve kırılma döneminin ürünü iken, ikincisi doğmakta olan sömürgeciliğin hakim olduğu dünyanın yansımaları olarak karşımıza çıkar.

Robinson Cruose, çeşitli eleştirmenlerce Batı'nın başarılı burjuvasının, materyalist puriten iş adamının ülkülerini dile getiren bir mitos; erken kapitalist dönemin tüccar ruhunun dile getirilmesi; gözü kararmış bir bireyci kapitalist olarak okunmuş, yorumlanmıştır.¹ En tanınmış serüven hikayesi² ve beşeri yalnızlığın kitabıdır. "Ben" in apolojisi... Kahramanlığın yeni biçimi, insanla tabiatın çetin savaşını sergiler, ... zanaatları birer birer yeni baştan keşfeden ferdin destanı: endişe, disiplin, bir sporcu cesareti, bir maceracı ruhu ve kaçış

* Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

¹ Bu yöndeki yorumlamalar ve değerlendirilmeleri için bkz. Akşit Göktürk, *Edebiyatta Ada*, Sinan Yayınları, İstanbul, 1973, s.103 vd.

² Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, Ötüken yayınevi, İstanbul, 1980, s.78

özlemi³ olarak değerlendirilmiştir. Bir ıssız ada öyküsü⁴ ve bireyciliğin ilk haklı yüceltilişi⁵dir. Defoe'nun metni, anlatı yazınının tarihinde, romantik bir ülkünün, ün ya da onur gibi değerlerin ardında koşmayan, bütün çabasıyla eylemi kendi nesnel güvenliği ile rahatlığını sağlamaya yönelik olan, ilk gerçekçi kahramanın dile getirilişi⁶ ve ... aydınlanma çağında evrenin karşısına dikilen, geleneksel katılıkları kırmaya, dünyayı usun gücüyle değiştirmeye çalışan kişinin, "herkes" in destanı⁷ olarak görülmüştür.

Robinson Cruose, kurmaca bir metin özelliği göstermez. Bütünüyle sömürgecilik deneyiminin öyküsüdür. Sıcağı sıcağına yaşamış deneyimlerin öyküsüdür. Bu deneyimler Batı'yı Batı, burjuvayı burjuva kılan deneyimlerdir. *Robinson Cruose*, bu deneyimleri doğal bir yalınlık içinde verir. Sömürgecilik deneyimi tarihsel bir olgu, yaşanmış, geride kalmış bir hadise değildir. Çağdaş bir olgu olarak müesseseleriyle, uygulamalarıyla, Batı'nın kendi dışında olan her şeye ve herkese karşı takındığı tutum ve yürüttüğü siyasetinde çeşitli biçimlerdeki etkileriyle varlığını sürdürmektedir. *Robinson Cruose* çok çeşitli ilgi ve bakış açılarıyla okunmuş, tartışılmış bir metindir. Biz daha çok hem sömürgecilik deneyimi ile ilişkisi, hem de bizzat bu deneyimin öyküsü olması açısından ele almaktan yana bir tutum içinde olacağız.

18. asrın başlarındayız. Daniel Defoe, *Yorklu Denizci Robinson Cruose'nun Yaşamı ve Olağanüstü Şaşkırtıcı Serüvenleri*'ni 1719 yılında yayınlar. Bir ilgi patlaması yaşanır. Nisan ayında yayınlanan kitap dört ay içinde dört baskı yapar ve satışı seksen bine ulaşır. Aynı yıl *Robinson Cruose'nun Yeni Serüvenleri* adıyla ikinci kitabı, ertesi yıl da *Robinson Cruose'nun Yaşamı ile Olağanüstü Serüvenleri Boyunca Ciddi Düşünceleri* başlıklı üçüncü kitabı yayınlanır. 1720'de Fransızcaya tercüme edilir. "Kitab-ı Mukaddes'ten sonra en çok satılan kitap"⁸ olur. *Robinson Cruose*'nun serüvenleri bütün Batı Avrupa'yı sarar. Eserin gördüğü ilgi ve yarattığı etki kendisini aşar. Adı yeni bir türün adı olur. Robinsonadlar.⁹ Bir mitos haline gelir. Nesnenin, gerçekliğin, en zor

³ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, Ötüken yayınevi, İstanbul, 1980, s.127/128

⁴ Akşit Göktürk, a.g.e., s.97; ayrıca Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), *Robinson Cruose*, Can Yayınları, İstanbul, 1983, içinde, Akşit Göktürk'ün önsözü, s.6

⁵ Daniel Defoe, a.g.e. içinde, Akşit Göktürk'ün önsözü, s.9

⁶ Daniel Defoe a.g.e. içinde, Akşit Göktürk'ün önsözü, s.11

⁷ Daniel Defoe a.g.e., içinde Akşit Göktürk'ün önsözü, s.11

⁸ J.R. Bloch'tan zikreden Cemil Meriç, a.g.e., s.128

⁹ Robinsonadlar: Yeniçağda Avrupa insanının büyük denizlere, bilinmeyen kıtalara ülkelere açılmasıyla gelişen gezi edebiyatı, ada ütopyalarının yanı sıra, sonradan Robinsonad diye adlandırılacak yeni bir öykü türünün de ortaya çıkmasında başlıca etken olur. Robinsonad, on sekizinci yüzyıl Alman edebiyat tarihçilerinin başlangıçta, Robinson Cruose'yu taklit eden ıssız ada öykülerine taktıkları addır. Ama daha

koşullarda bireyin doğayı alt etmesinin şiiri/öyküsü olarak değerlendirilir. Eleştirmenlerce başarısının altı tekrar tekrar çizilir. İngiliz romanının da, gerçekçi romanın da öncüsüdür. Zaman zaman bilimin değil, çocuk bahçesinin işi olarak görülse de,¹⁰ etkisi ve üzerine yapılan bitmez tükenmez yorumlar bugün bile sürmektedir.¹¹

Robinson Cruose, doğmakta olan sömürgecilik dünyasının yansımaları ile doludur. Yeni bir siyasetin biçimlenme sürecinde yazılmıştır. Sömürgecilik ilk evrelerini geride bırakmış, 18. asrın başlangıcına gelindiğinde yerleşik bir siyasete dönüşmüştür. Sömürgeciliğin ilk evresindeki girişimler yerleşmeye, toprak ele geçirmeye yönelik değildir. Daha çok, adına soygun ya da ticaret diyelim, zenginliğe el koyma, yağmaya yöneliktir. İster Portekiz, ister İspanyol girişimlerinde, Hindistan'da olsun, Batı Hint Adaları'nda, Yeni Dünya'da olsun, ilk baştaki amaç toprak ele geçirmek değildir. Portekizlilerin istedikleri toprak değil deniz ticaretine egemen olmaktır. Hint zenginlikleriyle gözleri kamaşmış halde, bu malların dolaşımına tek başlarına hakim olmak istiyorlardı¹². İlk İspanyol sömürgeciler, Yeni Dünya'ya bir köylü gibi toprakta çalışmak için gelmediklerini söylerler. Zenginliğe el koyma sürecinin ardından ilk yerleşmeler gelir. Bu evrede henüz, üretimin sorumluluğunu üstlenmek, ya da bir düzen kurmak söz konusu değildir. Yerli halk tarımda ve madenlerde çalıştırılır. İspanyollar, yerlileri köleleştirmeye yönelik olarak geliştirdikleri *encomienda*¹³ müessesesi ile kıtadaki yerli emeğini sonuna kadar tüketirler.¹⁴ Kıyım ve zorla çalıştırmaların yarattığı tahribatın arakasından yeni çözüm arayışları ortaya çıkmıştır. İlk girişimlerin arkasından "yeni" ve daha "rasyonel" atılımlar gelir. Sömürgecilik yeni bir evreye girmiştir. İşgal edilen coğrafyada üretimin sorumluluğunu üstlenmek, düzen kurmak ve düzeni sürdürmek gerekmektedir. "Buraya bir köylü gibi toprakta çalışmaya gelmedim" diyen ilk girişimciler, yerlerini yerleşimcilere, plantasyonculara, köle tüccarlarına bırakır. Denizaşırı topraklar sadece işgal edilen, soyulan bir yer değil, bir düzenin kurulduğu, üretimin örgütlendiği bir alan, sömürgeci artık.

sonra kapsamı genişleyen bu terim, Robinson Cruose'dan / önce yazılmış, belli nitelikleri taşıyan bütün ıssız ada öykülerini içine almaya başlar. Bkz. Akşit Göktürk, a.g.e., s.67/68

¹⁰ F. Engels. *Tarihte Zorun Rolü*, Sol yayımları, Ankara, 1974, s.36

¹¹ 20. Yüzyıl romanındaki etkisi ve sürüp giden yorumlamalar için bkz. Akşit Göktürk, a.g.e., s.133-135

¹² Marc Ferro, *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi*, İmge Yayınevi, Ankara 2002, s.58

¹³ *encomienda*: yerlilerin, onları Hıristiyanlık'a kazandırmak ve de korumakla görevlendirilmiş bir İspanyolun emrine, onun kişisel hizmetini görme, ya da topraklarında tarım yaparak, maden çıkararak çalışma yükümlülüğü altında, verilmesidir. Bkz. Cemal Bali Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu, İspanyol Altın Çağı*, Kesit Yayınevi, 1995, s.130

¹⁴ *encomienda* uygulaması 1718'de İspanya yönetimin çıkardığı bir kararname ile kaldırılır.

Robinson Cruose, epiğin bittiği bir dönemde, kurulmakta olan yeni dünyanın öyküsüdür. Bu dünya sömürgeciliğin dünyasıdır. Denizaşırı topraklar için verilen mücadelede biraz sonra ipi göğüsleyip, emperyal konuma yerleşecek olan İngiltere'nin dünyasıdır. Sömürgeci burjuvanın, hesapçı püritenin dünyasıdır. Defoe'nun metni oluşmakta olan bu dünyaya Batılı bireyi hazırlamıştır. Talihini döndürmek, imkanlar denizinde boğulmak isteyen kulağı kırışte genç ve yetişkin okuyucuyu, nesiller boyunca bu dünyaya katılmaya teşvik etmiş, bu yönde eğitmiş ve beslemiştir. *Robinson Cruose*, sömürgece tek başına kalındığında da, başkaları ile birlikte olduğunda da nasıl davranılacağına, ne yapılacağına ilişkin kılavuz bir kitaptır. Etkisi ve gücü, bu deneyimi en gerçekçi ve olabilirlik içinde vermesindedir. Başarısı, Defoe'nun ne gazeteciliğinden getirdiği deneyimle okuru tanıması ve avlamayı bilmesinde, ne de kurmacanın güçlülüğündendir. Başarısı, o günkü koşullarda Batı'nın bütün dokusuna yayılan sömürgecilik deneyimini en iyi bir biçimde vermesi, bu alana ilişkin bir tutum, bir bilinç geliştirmesinden kaynaklanmaktadır. 19. Yüzyıl İngiliz romanında yankılanması, emperyal siyasette ve kültürde önerilerinin, sezilerinin uygulamaya dönüşmesinin arkasında da bu deneyimi yakalamakta ve sergilemekteki başarısı bulunmaktadır.

İngiltere 16. asırda Portekiz, İspanya ve Hollanda'nın arkasından sömürgeci serüvene katılır. 1588 de İspanya armadasını dağıtan İngiltere, 17. asır boyunca ilk sömürgeci merkezlerin aleyhine olarak etkinlik alanını sürekli genişletir. Bu yüzyılda bütün sömürge alanlarında vardır. Sürekli yeni sömürgeler kurmakta, ya da eski sömürgecileri tasfiye ederek onların yerini almaktadır. 17. asrın sonuna gelindiğinde Fransa ile süren ve 18. asra damgasını vuracak olan çekişmelere rağmen, İngiltere merkez ülke konumuna gelmiştir. Siyasi olarak güçlendiği gibi, deniz aşırı ticaret ya da sömürgelerin sağladığı imkanlarla ciddi bir ekonomik merkez haline de gelmiştir. Güç ve ekonomik etkinlik toplumsal alanın da sürekli zenginleşmesini beslemektedir. Yeni sınıfların yükselişinden, ekonomik alanda üretim ilişkilerinin biçim ve muhteva değişikliğine uğramasına, düşünsel inşaların canlılık kazanmasından modern iktisadın ve etnografyanın doğuşuna kadar bir dizi siyasi, ekonomik ve kültürel değişim yaşanmaktadır. Herkesin nerede ne ticaret imkanının yakalanabileceği kaygısıyla Yeni Dünya ya da Hindistan haberlerine kulak kesildiği bu dönemde gazetenin, haftalıkların ortalığı doldurduğu görülür. Edebiyatta yeni türler ortaya çıkar. Gezi edebiyatı dal budak salarken, roman modern dönemin edebi tarzı olarak merkeze oturur. Okuma faaliyeti, toplumun yüksek sınıflarına ait bir eylem olmaktan çıkıp toplumun dokusuna yayılmaktadır. İtirazi kayıtların

varlığına karşın¹⁵ on sekizinci yüzyılın başında *tüm İngilizler artık birer okuyucu*¹⁶, asrın sonunda ise *İngiltere okur ülkesi*¹⁷dir.

Yeni bir okur tipi söz konusudur. Bu okur oluşmakta olan bu dünyaya katılan, aynı zamanda onu oluşturan bir okurdur. Yeni okur, izleyen, dahil olan, oluşan ve oluşturan bir okurdur. Yazar da öyle. Sömürgeci süreçle birlikte açılan/ulaşılabilir alanın genişliği ve imkanların muazzamlığı ortadadır. Daha fazla insanın bu sürece dahil olmasını getiren ve besleyen, zorunlu kılan bir süreç yaşanmaktadır.¹⁸ Yeni okur, romanın ve yazarının olduğu gibi bu sürecin ürünüdür. Dünyaya ilişkin, gidişata ilişkin söz söyleyen bir okur ortaya çıkmaktadır. Kıraathaneler canlıdır. Tartışmalar canlıdır.¹⁹ 18. asrın yazarı da sonraki yüzyılların uzmanlaşmış, belli okur tipine göre yazan, meslekileşmiş bir yazar değildir.²⁰ Dönemin yazarı deneyimden, yaşananın içinden gelmektedir.²¹ Roman zamanın öyküsüdür. Resmidir. Zamanın kaygılarını taşır. Ve roman/yazar okuru bu resme davet eder. Yazar kaygı ve arayışlarını, gözlemlerini, deneyimlerini bu resimde okurla paylaşır. Onu resme katar. Orada olmaya, oluşmakta olan yeni dünyaya çağırır. Öğütler ve teşvik eder.²²

¹⁵ Terry, Eagleton, *Eleştirinin Görevi*, Ark/ Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, 15

¹⁶ A.J. Beljame, *Men of Letters and the English Public in the Eighteenth Century*, Londra, 1931,315 den zikreden Terry, Eagleton, a.g.e., s.15

¹⁷ Jale Parla, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.138

¹⁸ 18. yüzyılda dönemin pürten bireyi, gözleri faltaşı gibi açık, kulakları kırıste bireydir. Teknisyen olma yazgısını çok sonraları yaşayacaktır. Deneyimler aynıyla tekrarlanıp, gelişen devasa emperyal aygıt ve işleyişler bireyi sınırlı rollere mahkum edip nesneleşme sürecine soktuğunda, 18. asrın canlı kanlı, tecessüsü hudutsuz bireyi de romanda yok olur.

¹⁹ Defoe, dönemin kültürel iklimi ile ilgili olarak şunları söylemekte: "bu bolluk kentinde (Londra) en önemli olaylar üzerine yorum yapan, Avrupa'da patlak veren büyük eylemleri yargılayan cahil bir tamircinin olmadığı çok az kıraathaneye rastlarımsız ve bir iki lokanta vardır ki, Majestelerinin konuşmalarını ya da çağın en ünlü kişilerinin yazılarını eleştiren bir *Hırdavatçı*, bir *Ayakkabı tamircisi* ya da bir *Kapıcı* hep karşımıza çıkmasın" Timothy P. Foley, "Taste and Social Class", yayımlanmamış el yazmasında bulunan alıntidan zikreden Terry, Eagleton, a.g.e., s.16

²⁰ Georg Lukacs, *Avrupa Gerçekçiliği*, Payel Yayınları, İstanbul, 1987, s.182

²¹ Daniel Defoe, hayatı deneyim. Girip çıkmadığı, denemediği iş yok. İlgileri de eylemlilikleri de zengin. Kihisede eğitim gördü. Ticarete atıldı. İmalatçı, armatör, tacir. Birçok kez iflas eder. Vergi dairesinde memur, casus, seyyar propagandacı. Siyasi risaleler yazarı. Defalarca hapse girer çıkar. Gazeteci. İngiltere'de başyazı geleneği onunla başlar. Her siyasi yazısı olay olur. Yazmadığı konu yok. Şeytanın tarihinden korku öykülerine, İngiltere-Fransa savaşından ahlaki ve dini meselelere varıncaya değin. Gününün toplumsal sorunlarıyla oldukça yakından ilgili olan Defoe, okuyucularını ticari ve siyasi konularda aydınlatmaya yönelik bir tutum içinde oldu. Dergi Çıkarır. *Review*. Önce haftalık yayınlanan dergi sonra hafta da iki, daha sonra da üç kez yayınlanmaya başlar. Dergideki yazıların neredeyse hemen tamamı Defoe tarafından kaleme alınır. Becerikli olduğu kadar üretken bir yazar. Defoe'nun, 545 yayımlanmış kitap ve broşürü var. Zengin yaşamöyküsünün deneyimleri ile 60 yaşlarında romancılığa başlar, bir yaşam ve serüven öyküsü ile zirveyi yakalar. *Robinson Cruose* serüven öykücülüğünde ilk deneyimidir. İsmi, yarattığı kahramanı ile özdeş olur.

²² Defoe'da bunu yapmaktadır. Öğütlemekte ve teşvik etmektedir. R. Escarpit, Defoe'nun romanını "doğmakta olan sömürgecilğin lehinde verilen bir vaaz" olarak tanımlar. Robert Escarpit, *Edebiyat Sosyolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, tarihsiz, 129

Robinson Cruose, bir ıssız ada öyküsü, bir serüven öyküsü olarak görülür. Öykü, ada kavramının daha önceki çağlarda değişik yazı türlerinde geçirdiği bütün deneyleri yankılandığı gibi, aynı zamanda ada konusunda modern romandaki uygulamaların bir ana örneği, çekirdeği²³ haline gelmiştir. Bu anlamda, ortaçağın düşsel adalarından, yeni çağın kurgulanan ütopya adalarından, Robinsonad edebiyatından izler taşır.²⁴ Bu yöndeki eski ve yeni yazın geleneklerinden beslenir. En temel kaynak olarak da dönemin denizcilerin bizzat yaşadıkları, anlattıkları ve kaleme alınmış öykülerinden yararlanır. En bilinen örnek Denizci Selkirk'in serüvenidir. Defoe'dan önce başkalarınınca da kaleme alınan bir öyküdür Selkirk'in öyküsü. Ancak başarılı olan, bir romana dönüşen ve klasik haline gelen Defoe'nun öyküsü olur.

Defoe'yu besleyen esas kaynak, döneminin sürekli gelişen gezi edebiyatı olmuştur. Denizcilerin tuttıkları seyir defterleri, yol günlükleri, yeni ülkelere dair kaleme alınan eserler bu edebiyatın ana kaynağını oluşturur. İngiltere, çoktandır deniz aşırı coğrafyalarda sömürge edinme yarışına katılmıştır. "Bu gelişmeye paralel olarak, deniz aşırı yolculuklar üzerine, çoğu gerçek gezi izlenimleri olan sayısız kitap yayımlanmaktadır."²⁵ Defoe, döneminin gezi edebiyatıyla çok yakın bir tanışıklık içinde olmuş, gezi yazarlarından oldukça yararlanmışır.²⁶ Defoe'nun günlerinde, deneyimler, girişimler ve öyküler birikmiştir. Defoe bu birikim üzerinde yazar, *Robinson Cruose* bu birikimden doğar. Deneyim ve edebiyat içiçe geçmiştir. Selkirk tecrübesi daha önce de kaleme alınmıştır. Defoe, *Robinson Cruose*'nun yazımında bu tecrübeden yararlanmışır ancak öykü, bir denizcinin dört buçuk yıl süreyle tek başına ıssız bir adada yaşadığı kişisel deneyimin ötesinde bir deneyimi öyküler bize. *Robinson Cruose*, büyük öykü içinde anlam kazanan bir ada öyküsüdür. Bütün bir yeni çağ sonrası deneyimler/ilişkiler alanının sergilendiği büyük öykünün içinde bir ada öyküsüdür. Bu anlamda *Robinson Cruose*, tekil bir tecrübeden esinlenen kişisel bir deneyim öyküsü olmadığı gibi, bir ıssız ada öyküsü olarak da karşımıza çıkmaz.

²³ Akşit Göktürk, a.g.e., s.16

²⁴ Akşit Göktürk, a.g.e., s.97

²⁵ Akşit Göktürk, a.g.e., s.98

²⁶ Akşit Göktürk, a.g.e., s.98

Cruose'nin Adasının Yeniliği ve Mahiyeti

Robinson Cruose'nin adası, ütopyaların düşsel adası ya da ortaçağın yeryüzü cenneti olarak tasvir edilen adalarından farklıdır. Hatta bir asır öncesinin Sancho Panza'sının efendisinden istediği, orada burada bitiveren, insanın talihini döndüren bir zenginlik kaynağı, hazır bir cezire bile değildir. Bir serüven ya da kaçış, mutluluk adası özelliği de göstermez. Ütopyaların adası, arzu edilen, düşlenen bir düzendir. Ütopyalarda ada, bir eleştiri ve öneri zemini olarak araçsallaştırılmıştır. Üzerinden konuşulan bir hayal beldesidir. Ütopyalarda ada, çoğu kez eski ve yeni Doğu ülkelerinden, Antikite'nin, Bizans'ın Doğu'sundan ve İslam Doğu'dan edinilmiş düzen ve tecrübelerle göre çizilmiş, resmedilmiş, öykülenmiş, model haline getirilmiş bir adadır. Kurgudur. Robinson Cruose örneğinde ise, ada bir gerçektir. Üzerinde var olunan, düzen kurulan bir adadır. Düzen düste değil gerçeklikte inşa edilmektedir. Bireysel varoluştan doğa ile girilen ilişkiye, tarımdan kültüre, "öteki" ile kurulan ilişkilerden anakara ile kurulan bağlantılara kadar uzanan bir düzenin kuruluş öyküsüdür. Güç ilişkilerinde yakalanan konumla birlikte Batı'da, düş kurmaktan, hayal beldeleri aramaktan ve inşa etmekten, bunları kurmaktan yaşanılanın öykülenmesine geçilmiştir. Buna deneyimin, gerçekliğin öykülenmesine geçiş de diyebiliriz. Defoe metninin, gerçekçiliğinin, yalınlığının kaynağı da burasıdır. Defoe'nun ustalığı ya da gücü kendisinden önceki yazım geleneklerinden en iyi biçimde yararlanmaktan çok, döneminin sorunlarını, deneyimlerini yakalamaktaki kavrayışı ve bunu bir anlatım diline dönüştürmesinde yatmaktadır.

Robinson Cruose'nin adasını ıssız bir ada olarak da göremeyiz. İssız yani sahipsiz. Kahramanın yerleştiği ada coğrafi olarak bir adalar bütünü doğa parçasıdır. Etrafta üzerinde yerlilerin yaşadığı adalar vardır. Sonradan Robinson'un adası/sömürgesi olacak olan ada, civar adalardan yerlilerin çeşitli vesilelerle ziyaret ettiği, şenlik ya da ritüellerini uygulamak üzere geldikleri, günü geçirdikleri ve geceledikleri bir adadır. Bu anlamda ada ne ıssız ne de sahipsizdir. Yabancı olan kahramanın kendisidir. Robinson Cruose adada etrafı gözetlemekte, elde silah dolaşmaktadır. Hiçbir zaman dışarı tüfeksiz çıkmaz.²⁷ Sürekli tetikte ve tedirgindir. Sahilde ayak izlerini gördüğü anda duyduğu tedirginlik ve akabinde birkaç gün çıkmamacasına mağarasına kapanması bu yabancılığın ifadesidir.

²⁷ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), Robinson Cruose, Can Yayınları, İstanbul, 1983, s. 119

Defoe adayı, ıssız ya da sahipsiz olarak tanımlar. Boş ve bakirdir. Bu şekilde tanımlama ve tasvirle birlikte ada en başından ıssızlaştırılarak kahramanın müdahalesine açık hale getirilir. Kimsenin yaşamadığı bir alandır, kimsenin toprağı ekip biçmediğı, hayvanları evcilleştirmediğı bir alandır. Robinson ve diğçerleri ile birlikte bu bakir alan üretime açılır. Üzerinde tarım yapılır. Toprak şenlenir. Öykülemenin dili ile düşündüğümüzde kimsenin toprağına el konulmamış, kimseye zarar verilmemiştir. Tam aksine bomboş bir arazi ekilip dikilerek insanlığın hizmetine sunulmuştur. Öykünün dili okuru hem müdahaleye, orada olmaya hazırlar hem de bu yöndeki eylemliliğı meşrulaştırır.

Robinson Cruose'nin adası yalıtılmış bir ada da değildir. Robinson'un adası haline geldiğı ölçüde bir bütünüün parçası haline gelir. Sömürgeci ilişkiler bütünüünün parçasıdır. Anakara ve ada/sömürge arasında hayati bağlar vardır. Düzenin sürmesi anakara ile ilişki içinde söz konusudur. Bu ilişki alet edevat desteğinin sağlanmasıyla sınırlı değildir: Ticaretten kültürel kimliğın inşasına, insan kaynakları olarak beslenmesine kadar kuşatıcı ve sürekli zenginleşen bir ilişkidir.

Deneyimin Öyküsü

Öykü, kahramanın ailesi ile ilgili olarak verdiğı bilgilerle başlar. Robinson Cruose, Yorklu. İyi bir anne-babadan doğmuş. Babası Bremenli. Alım-satım işinde zengin olmuş, York'a yerleşmiş. Orta sınıf. Ağabeyi, Flandr'da İspanyollara karşı savaşırken ölmüş.²⁸

Kahramanın, başlıca özlemi denizlerde dolaşmaktır.²⁹ Dünyayı gezip görme düşüncesi hep kafasını kurcalamaktadır.³⁰ En nihayetinde başını alıp kaçar.³¹ Yollara düşülmüştür. Daha serüveninin başlangıcından itibaren talihsizlikler, uğursuzluklar sanki alınyazısıymışçasına sırtına yapışıp kalır. Metin boyunca Defoe, uğursuzlukları, güçlükleri, sıkıntıları dile getirir, vurgular.³² Öykü boyunca gerçekleştirilen bu vurgular, dile getirmeler okuyucuyu çetin bir serüvene hazırlar. Okuyucu her şeye hazır olmalıdır. Girilen yol çetin bir yoldur. Sıkıntı yolun doğasında var. Sabır ve sebat gerekmektedir. Gerçekten de serüvenin tamamına bakıldığında sıkıntıların

²⁸ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.15

²⁹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.15

³⁰ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.19

³¹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.20

³² Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.15, 20

geride kalmış olduğu görülecektir. Uğursuzluklar talihe dönüşür, çabalama ödülle sonuçlanır.

Orta sınıf mensubu, kurulu düzeni olan, bilgili, ölçülü bir adam olan babası yola çıkmadan önce tuttuğu yol konusunda uyarır: “Böyle bir şeyin hiç çıkar yolu olmayan umutsuz kimselere, ya da herkesçe tutulan yol dışında, bir takım işlere girilerek yükselmek, zengin olmak, ün kazanmak için yabancı ülkelerde serüven arayan, alınyazısı ardında sürüklenen kimselere yaraşabileceğini; benim durumumun bambaşka olduğunu...”³³ ifade eder. İlk keşif girişimlerinden başlayarak sömürgeci serüvenin gelişiminde insan kaynaklarını oluşturmak sorundur. Kurulu düzende yeri olan insanlar ne olacağı belli olmayan serüvene ilgi duymazlar. En başından itibaren bu girişimlerin insan kaynaklarını umutsuz insanların, yükselmek isteyenlerin oluşturduğu görülmektedir. Deniz bilinmeyen denizdir: *mare incognitum*. Tehlikelerle doludur. Efsaneler belli bir noktadan itibaren denizin kaynadığını, ateş aldığını, bu noktadan sonrasının “*şeytan ülkesi*” olduğunu ve buraya ayak basan her Hıristiyan’ın derhal zenci olduğunu söylemekteydi.³⁴ Portekiz girişimlerine insan kaynağı sağlamak için Papa bile devreye girer, seferlere katılanların günahlarının bağışlanacağı garantisini vermek zorunda kalır. İlk keşif ve altın haberleri ile birlikte insan kaynakları sorunu aşılsa da, katılan unsurlar, kurulu düzende yerleri olmayanlardan oluşacaktır. Yersiz yurtsuzlardan, umutsuzlara, çıkar yolu olmayanlara kadar, suçlulara kadar.³⁵

İlk yolculuk, altın ve verimli köle alanlarının olduğu Afrika, Gine kıyılarına gerçekleştirilir. Kahraman, önceki deneylerin ışığında ve ilk girişimlerin güzergahında seyretmektedir. Cruose, Gine yolculuğuna çıkan bir gemiye biner.³⁶ Önce Gine kıyılarına bir yolculuk yapmış, orada büyük başarılar elde ettiğinden yine gitmeye karar vermiş bir kaptanla tanışıklık kurar. Kaptanın önerileri çerçevesinde ticaret maksadıyla yanına biraz öteberi alır. Yolculuk hayli kazançlı geçer, Cruose, hem gemici olmuştur hem de tüccar. Hem para

³³ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.16

³⁴ Stefan Zweig, *Dünyanın Çevresini Dolaşan İlk İnsan, Macellan*, Kambalçı Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 24

³⁵ Daha Kolomb’un ilk seferinden sonra bu resim ortaya çıkar: “Yeni keşfedilen altın ülkesinde altunun avuçla toplandığı haberi bütün İspanyayı çıldırtır. El Doradoya, altın ülkesine yolculuk etmek için, yüzlerce binlerce insan akıyor.” “Hanedan armalarını altınla daha iyi yaldızlamak hevesine düşmüş gerçek soylular, işleri kötü gitmiş serüven düşkünleri ya da yiğit askerler değil sadece, İspanya’nın ne kadar pisliği ve çamuru varsa Palos’a ve Cadiz’e akıyor. Altın ülkesinde karlı bir iş arayan bütün bu vücutları döğmeli hırsızlar, çapulcular, yol kesenler, alacaklılarından kaçanlar, şirret karılarından kurtulmak isteyen kocalar, ümitsizler ve işi kötü gidenler, çapulcular ve İspanyol adliyesinin aradığı ne kadar insan varsa, hepsi bu yeni yolculuk için başvuruyor.” Stefan Zweig, *Yıldızın Parladığı Anlar*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, s.40

³⁶ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.32

kazanmış, hem de deneyim sahibi olmuştur. Az bir parayı çoğa dönüştürmüştür³⁷ Defoe, okuyucuya zengin bir bay gibi davranmamayı önerir. Gemici olarak seferlere katılmanın ne denli öğretici olduğunu söyler. İş öğrenmek, matematik bilmek, gemicilik kurallarını bilmek gerekmektedir. Gemi yolunun nasıl hesaplandığını, gözetlemenin nasıl yapıldığını öğrenir.³⁸ Gerçekten de sonraki serüveninde sürekli zenginleşen deneyleri onun için kurtarıcı olur. Defoe, metnin ilk sayfalarından itibaren okuyucu ile deneylerini paylaşmaktadır. Önerilerde bulunmakta, kılavuzluk etmektedir.

Gine'ye ikinci yolculukta işler ters gider. Eski dünyanın kıyıları tekin değildir, ıssız da. Kanarya adaları ile Afrika kıyıları arasında, Cruose'nun bulunduğu gemi bir Türk korsan gemisi tarafından ele geçirilir. Mağriplilerin limanı olan Salle'ye götürülür. Cruose esirdir.³⁹ Esaret sırasında güven kazanmıştır. Sık sık Mağripli adına balık tutmak üzere denize açılmaktadır. İki yıl sonra, böyle bir balığa çıkma hazırlıkları sırasında kaçış imkanı bulur. Kaçış hazırlıkları, kaçış yolcuğu sırasında lazım olacak yiyecek ve alet edevatları her zamanki Defoe dikkatiyle ayrıntısıyla anlatır: Peksimet, su, balmumu, el baltası ve çekiç. Ayrıca yelkenli kayıkta av tüfekleri ve barut da bulunmaktadır. Bunların hepsi sonradan çok işimize yaradı diyecektir.⁴⁰ Kayıkta biri genç, diğeri çocuk iki Mağripli bulunmaktadır. Yetişkin olan küpeşteden denize atılır. Cruose, yetişkin olana güvenmeyi göze alamamıştır. Ondan kurtulunca adı Kusuri olan çocuğa, döner ve ilk cumalaştırma girişimi başlar: "bana bağlılık gösterirsen seni büyük bir adam yaparım,..", aksi halde "seni de denize atmak zorunda kalacağım." "bana bağlı kalacağına, benimle birlikte dünyanın her yerine gideceğine yemin etti."⁴¹ Denize atılan Mağripli yetişkin sayılabilecek yaşta ve güçlüdür. Bağlı kalmayı tercih etse bile güvenilmez. Sorun salt bir güvenlik sorunu da değildir. Denizde gıda stoku önemlidir. Yetişkin, çocuğa göre daha fazla tüketir. Çocuksa hem terbiye edilebilir hem de daha az tüketir. Kusuri, -Defoe'nun bu ilk Cuması- vaat edildiği gibi büyük adam olur: Denizde kendilerini kurtaracak olan kaptana, altmış sekizlik karşılığında satılır. Kendisine bağlılıkla hizmet eden Kusuri'nin bir köle gibi satılmasına Cruose'nin vicdanı elvermez. Defoe, çözümü bulur: Kusuri'yi satın alan kaptan, Hıristiyan olmak kaydıyla on yıl içinde kendisini özgür bırakacaktır.⁴²

³⁷ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.32-33

³⁸ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.32-33

³⁹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.34

⁴⁰ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.38

⁴¹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.40

⁴² Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.52-53

Denizde yol bilgisi önemlidir. Hangi güzergah dost hangi güzergah düşman hattı bilmek gerekmektedir. Defoe, kahramanın ağzından anlatır: “Niyetim Gambia ya da Senegal ırmaklarına, daha doğrusu, Avrupalı gemilere rastlayabileceğim Yeşilburun dolaylarına varmaktı, bunu başaramazsam, adaları aramaktan ya da zenciler arasında yok olup gitmekten başka yolum yoktu. Avrupa’dan Gine’ye, Brezilya’ya, Doğu Hindistan’a giden bütün gemilerin bu burundan ya da adalardan geçtiğini biliyordum...”⁴³ Defoe, Atlantik ötesi olsun, Çin iklimleri olsun, kara ya da deniz olsun dönemin sömürgeci ticaret ağına/yollarına metin boyunca sürekli işaret eder. Robinson Cruose, 18. asrın Odysseus’una dönüşür.⁴⁴

Kaçış sürecinde Afrika kıyıları etrafında seyredilir. Defoe’nun zencilerle karşılaşma anını tasvir ettiği Kolomb’un seyir günlüklerinin izlenim ve anlatım dilini andırır.⁴⁵ Etnografyanın dili oluşmaktadır. Görülenin, ötekine ilişkin her verinin ayrıntılı tasviri: “kendi yiyeceklerinden bana bir hayli daha getirdiler, ne olduğunu bilmemekle birlikte gene aldım. Sonra, testilerden birini başaşağı yukarı kaldırarak boş olduğunu, doldurtmak istediğimi belirttim. Hemen arkadaşlarından birkaçına seslendiler, iki kadın geldi. Topraktan yapılmış, sanırım güneşte pişirilmiş büyük bir tekne getirerek deminki kıyıya bıraktılar. Kusuri’yi testilerle gönderdim, üçünü de doldurdu. Kadınlar da erkekler gibi çırılçıplaktı.”⁴⁶

Bir Portekiz gemisi ile karşılaşma ve kurtuluş. Gemi Portekiz sömürgesi olan Brezilya’ya gitmektedir. Cruose, Kusuri de dahil olmak kayıpta ne varsa gemi kaptanına satarak küçük bir servet sahibi olmuştur. Şeker kamışı üreticilerinin nasıl birden bire zengin olduklarını görerek, oraya yerleşmeye ve şeker kamışı üreticisi olmaya karar verir.⁴⁷ Cruose, ikinci yıldan sonra kazancını artırma sürecine girer, toprakları da bir düzene girmeye başlamıştır. Şeker kamışına ilave olarak tütün ekimine de başlar. Ne ki tarlalar genişledikçe toprağın işlenmesi için gerekli emek ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır. İlk kez Kusuri’den ayrılmakla hata ettiğini anlar.⁴⁸ Cruose’nin zenginliği sürekli artmaktadır. Londra’daki küçük servetinin bir kısmı da İngiliz malı olarak

⁴³ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.47

⁴⁴ Odysseus’un serüvenleri Doğu ticareti için geçit ve durak yerlerini tespit etmenin öyküsü özelliği gösterir. Bir tür rehber niteliğindedir. Odysseus’un serüvenlerinin bu yönde yorumu için Baykan Sezer, *Yunan Tarihçiliği*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1992, s.36

⁴⁵ Kolomb’un Günlüklerinin gösterdiği özellikler için bkz. İsmail Coşkun, *Kristof Kolomb’un Günlükleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Dergisi, 3.dizi, 6.sayı

⁴⁶ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.50

⁴⁷ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.53

⁴⁸ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.54

Lizbon üzerinden Brezilya'ya ulaşmıştır. Üretime ticaret de eklenmiş, serveti de çiftliği de giderek büyümektedir. Artık hem zenci köle sahibidir hem de Avrupalı uşak.⁴⁹ Dört yıl içinde hayli başarı kazanmış, oranın dilini öğrenmiş, bölgenin çiftçileri ile ilişki kurmuş, tüccarlarla tanışmıştır. Dostluklar oluşturmuştur. Sömürge yer ve itibar sahibidir. Çevresi ile sohbetlerinde eski deneylerini paylaşır. Bu arada, üretimin gerçekleştirilmesinde emek kıtlığı yaşanmaktadır. Bir kısım çiftçi ve tüccar, bölgeyi, Gine'yi tanıyor olmuş olmasından hareketle gizlice zenci köle getirilme işini üstlenmesini Cruose'ye teklif ederler. Kahraman yeniden yollardadır.⁵⁰ Cruose Gine tüccarlığından sonra, köle taciri olmayı da kariyerine eklemek üzere yola koyulur. Geminin yük sorumlusudur.⁵¹

Issız Adada ya da Vahşi Doğada Tekillığın Üretimi

Terslikler kahramanın peşini bırakmaz. Bu kez Mağripli Türklerin değil, fırtınanın, azgın denizin azizliğine uğrar. Gemiden tek kurtulan odur. "Issız bir ada"da batık bir gemi enkazı ile birlikte tek başınadır. Cruose'nin adadaki öyküsü bu şekilde başlar. İlk geceyi geçirmenin arkasından kahraman, hızla kendisini üretmeye başlar. Batık gemi büyük bir şanstır. Ve şans eseri bütünüyle suya gömülmemiştir. İlk iş gemiyi ziyaret ve işe yarayacak ne kadar eşya, alet, malzeme varsa gemi parçalarından bizzat yaptığı sallarla karaya taşımak olur. Batık gemi bir anda sömürgeadaki bireye gerekli araçları, ihtiyaç maddelerini sağlayan anakara ülkeye dönüşür: Ada'da insanın kendisini ve ilerde kuracağı düzeni üretmekte kullanacağı gerekli her şeyi verecektir kahramana. Neler yoktu ki gemide. Yiyecek. Ekmek, peksimet, et, peynir, şeker, içki, en mühimi buğday ve arpa. O koşullarda altından daha değerli hale gelen marangoz sandığı. Marangoz sandığından sonra eşdeğerde stratejik öneme sahip eşya silahlardı. Av tüfekleri, tabancalar ve cephaneleri, özellikle barut, kılıç. İp, sicim, halat, yelken bezi, demir küskü. "Her türlü eşyayla dolu bir ambarım vardı" diyecektir Cruose. Kalemler, mürekkep, kağıt, gemicilik kitapları, dürbün ve haritalar, üç adet kutsal kitap ve iki üç katolik dua kitabı ve birtakım Portekizce kitaplar.

Eşyalar kurtarılmıştır. Birkaç gün sonra gemi bütünüyle batır. Şimdi yerleşme zamanıdır. Önce keşifte bulunur Cruose, sonra emniyeti sağlar.

⁴⁹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.54-57

⁵⁰ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.58-59

⁵¹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.234

Kalacağı yer sağlığa ve korunmaya, etrafı gözetlemeye elverişli, korunmalı bir yer olmalıdır. Yüksek bir tepenin eteğinde, korunmalı bir nokta seçer kendisine. Uzun dönemde burası bir tahkimat noktasına dönüşür, Cruose'nin daha sonra şatom diye adlandıracağı bir tür kale halini alır. Burasının kendisinden sonra da bu işlevi geliştirek/genişleyerek sürer. Okuyucu böyle bir durumda kendisine lazım olabilecek eşyalar listesini öğrenirken, vahşilere karşı ya da yırtıcı hayvanlara karşı kendisini koruyacak nasıl bir yerleşme noktasını kuracağını da öğrenir. Defoe, bunu ayrıntılı bir biçimde ve bir öykü diliyle verir okuyucuya. Gündelik hayatın üretilmesi, gıdaların korunması, barutun saklanması, çitlerin oluşturulması, mağaranın genişletilmesi ve içinde kullanılacak eşyaların yapılmasından yerleştirilmesine kadar oturulabilir bir mekana dönüştürülmesi en ayrıntılı bir biçimde ve nasıl yapılacağına ilişkin bir dille anlatılır.⁵² Bir Defoe gerçekçiliği ile olduğu kadar kılavuzluğu ve öğreticiliği ile de karşı karşıyayızdır. Bütün eylemlerini, gerçekleşme biçimlerini, yanlışlarını, unuttuklarını ayrıntılı bir biçimde betimleyerek bir kılavuzluk ve öğreticilik tutumu içinde verir. Okuyucu metinle sürekli ilişki içinde Cruose'nin deneyimleri ile beslenir, paylaşır.

Etrafın keşfi ve doğanın gözlemi süregiden ada yaşamı içerisinde temel bir uğraşıdır. Süreç içinde bütün adayı dolaşacaktır. Meyvesi yenecek bitkileri, söz gelimi asmaları ve misket limonlarını, kaplumbağa ve yumurtalarını, evcilleştirilebilecek hayvanları, keçileri keşfeder. Neyin yenilip yenilmeyeceğine dikkat eder. Gözlemleriyle yağmurlu mevsimde dışarı çıkmanın sağlık açısından çok tehlikeli olduğunu öğrenmiştir. Adanın iklimini notlar halinde kayıtlara geçer⁵³ hangi mevsim ne kadar ve ne şekilde sürmektedir. Bu bilgiler gündelik hayatın üretiminde hayati bilgilerdir. Yiyeceklerin saklanma koşullarından, kişisel sağlığın korunmasına, ekim ve hasatın hangi mevsimde yapılacağına kadar. Defoe, çağdaş bir Hesiodos'tur. Defoe, Hesiodos'un *İşler ve Günler*'inde⁵⁴ olduğu gibi, neyin ne zaman yapılacağını bir el kitabı yalınlığıyla anlatmaktadır.

Metin gündelik hayatın üretiminde kullanılacak aletlerin yapılmasından, besinlerin teminine, üretilmesine, işlenmesine, saklanmasına bin türlü konuda uzun uzun ayrıntılı anlatımlara girer. Uzun ve sıkıcı. Buna rağmen kitap yazıldığı koşullarda bugünün best-sellerlerinin ulaştığı satış rakamlarına ulaşır. Kitabın bu denli ilgi görmesinin başlıca nedenlerinden birisi bu ayrıntılı

⁵² Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.98

⁵³ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.127, 136

⁵⁴ Hesiodos, *İşler ve Günler*, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, TTK Yayınları, Ankara 1977 içinde

anlatımlarla bir kılavuzluk ve eğitici rolü üstlenmesidir. Eser, ne, neden, nasıl yapılır, neyi, ne zaman, nerede, nasıl saklamalıya varıncaya değin ayrıntılı bir adada ya da vahşi doğada yaşam kılavuzuna dönüşür. Sömürgece tekillikğin üretilmesinde önemli bilgilerdir bunlar. Sadece bilgiler yığını, ayrıntılı tarifler prospektüsü de değildir Defoe metni. Belli bir yöntem, doğa algısı da, belli bir bilinç de geliştirmektedir. Gözlemektedir, "deneylerimden biliyorum" demektedir, denemektedir, yanlış yapmaktadır, hesapsız davranmaktadır, sonra dönüp hesap kitap yapmaktadır, doğru eylemi ve üretimi gerçekleştirmektedir. Sonuçta bütün bu aktardığı deneyimler, anlatım dilinde "bakın bunu bu şekilde yapmak gerekir"e dönüşür.

Tekillikğin Üretiminden Sömürge Düzeninin İnşasına

Cruose adada tekil bir yaşam sürse de bir düzen kurmuştur. Arazileri, sürüye dönüşmüş evcil hayvanları vardır. Kileri doludur. Yazlık sahibidir, kırdan evi vardır. Barınağını tahkim etmiş, doğal ortamdan yararlanarak örtülemiştir. Sütü gerisindedir. O geleni görüyor, gelen onu görmüyordur. Tek başına adanın hakimidir. "Küçük kırallığım" diyecektir Cruose.⁵⁵ Toprak verimlidir. Orman zengindir. Ağaçlar Süleyman peygamber zamanındaki ağaçlardan daha gür ve görkemlidir.⁵⁶ İklim yumuşaktır. Burada her şey İngiltere'ye nazaran çok daha hızlı yetişmektedir.⁵⁷ Cruose, "canım istese gemiler dolusu ürün yetiştirebilirdim, ... bir donanma yapmaya yetecek kerestem vardı... bir donanma yapılırsa bütün gemileri yüklemeye yetecek üzümüm vardı..." diye anlatır.⁵⁸ Toplumsallığın yokluğunda, düzenin yokluğunda adanın verimliliği de zenginliği de bir işe yaramaz atıl bir zenginliktir. Defoe/Cruose bunun bilincindedir: "Gerçekte eskiden olduğumdan daha varlıklıydım, ama hiç de daha zengin değildim; İspanyollar gelmezden önce Peru'daki kıızılderililerin varlıklarından yararlanamayışları⁵⁹ gibi, benim varlığım da bana bir şey sağlamıyordu."⁶⁰ Zenginlikten yararlanma, gerçek bir zenginlik haline dönüştürme düzenle söz konusudur. Cruose bunun arayışı içindedir. Adanın gerçek bir krallık, ülke, zenginlik kaynağı haline gelmesi ancak bir düzenle, sömürge haline gelmesiyle mümkündür. Defoe, zenginlik konusunu tartıştığı

⁵⁵ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.170

⁵⁶ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.158

⁵⁷ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.305

⁵⁸ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.161

⁵⁹ Sömürgecilik öncesi yerli halkların düzenlerine ya da zenginliklerine ilişkin Defoe/Batı algısı/açıklaması burada tartışma konusu edilmeyecektir.

⁶⁰ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.234

bölümü izleyen satırlarla birlikte hızla bu yönde bir düzen kurmayı getiren yeni gelişmeleri öykülemeye başlar. Bir anda kadro zenginleşir, kimler yoktur ki, yerliler, İspanyollar, İngilizler, korsan artıkları...

Sömürgeci, yabancı ortamda bir düzen kurmanın ilk koşulu coğrafyayı tanımada, yerli halkla ilişki kurmada, onlara ilişkin bilgi toplamada kullanılacak bir kılavuzun, gerektiğinde askeri ya da ekonomik güç/emek olarak da yararlanılacak bir yardımcının teminidir. Askeri, siyasi, ekonomik her düzlemde böyle bir işbirliği imkanının sağlanması neredeyse bir zorunluluktur. Sömürgeciliğin bütün tarihi bu yöndeki deneyimlerle doludur. Kolomb'tan, Cortes'den, Bilbao'dan Macellan'dan beri yerli unsurların işbirliğinin sağlanmasının önemi bilinmektedir. Defoe'nun kahramanı da aynı yoldan ilerler. "Öteki"nin işbirliğinin sağlanmasının imkanları araştırılır, tasarlanır ve gerçekleştirilir. Defoe'nun Cruose-Cuma öyküsü, Hegel'in efendi-köle diyalektiğinden çok önce bu ilişkinin kuramsallaştırılmasıdır aynı zamanda.

Düşmanın İmkana Dönüşmesi: Cumalaştırma

Adada sürdürülen tekil yaşam yirmili yıllarını devirmektir. Her şey yabancı ve tekil Cruose'nun sahilde çıplak bir insan ayağı izine rastlamasıyla başlar.⁶¹ Cruose, yıldırımla vurulmuş ya da bir hayalet görmüş gibi olduğu yerde kala kalır.⁶² Korku bütün bedenini sarar. Tedirgindir ne yapacağını bilemez. Yabancıdır çünkü. Ve ne ile karşılaşacağı belli değildir. Korku da, tedirginlik de, ne yapacağını bilememe de adada, bu coğrafyada yabancı olmanın sonucudur. Kendini barınağına dar atar. Üç gün üç gece evinden dışarı çıkmaz. Hazırlıklara girişir. Barınağını tahkim eder, ürünlerini, arazilerini, ağaçlarını bir tehlike karşısında koruma yolları araştırır.⁶³ Bulur da. Günlerce her gün tepeye çıkıp kıyıya gelen giden var mı diye izler. Ne yapması gerektiğine ilişkin tasarıları da oluşmaya başlar bu sıra.

Yerliler kıyıya geldiğinde birden saldıracak ve tutsaklarını, Defoe kurbanı diyecektir, kurtaracaktır. Nasıl saldıracığını uzun uzun kurar. Öfkelidir. Bu nedenle tasarıları da serttir: Toplu katliam. Bu yaratıkların hepsini gebertebileceğini düşünür Cruose.⁶⁴ Sonra bir iç konuşma ile bunun doğru olup olmadığını tartışır. Defoe, hümanist bir dil geliştirir. Bu dil akabinde eski

⁶¹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.189

⁶² Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.189

⁶³ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.196-199

⁶⁴ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.204-205

tarz/İspanyol tarzı sömürgeciliğin eleştirisine dönüşür.⁶⁵ Bunun bir barbarlık olduğunu düşünür ve bu yöndeki tasarılarından vazgeçer. Defoe'nun dili çataldır, Cruose renkli konuşur,⁶⁶ sözleri muğlaktır. Eylemlilikleri farklı gelişir. Gerektiğinde dehşet stratejilerine başvurmaktan, kıyıma başvurmaktan çekinmez.⁶⁷ Elbette meşru bir gerekçe her zaman bulunur, meşruiyet söylemi bir kurbanın kurtarılmasından başlayarak “öteki”nin “insan yemesi”ne kadar uzanır.

Cruose ne yapacağını düşünmektedir. Düşünceleri düşlerine karışır. Düşleri yol gösterir: Uykusunda “vahşi”leri görür. Bir başka “vahşi”yi tutsak etmişlerdir. Tutsak kaçar. Cruose'nin evine doğru. Ona yakınlık gösterir. “Vahşi” diz çökerek yardım ister. İçeri alır. Onun uşağı olur.⁶⁸ Düşünde düşünür: “Bu adam bana kılavuzluk eder, ne yapılacağını, yiyecek için nereye gidileceğini, parçalanıp yenmemek için nerelerden kaçınmak gerektiğini; nerelere gidileceğini söyler...”⁶⁹ Uyanır. Nasıl bir tutum geliştirmesi gerektiği konusunda aydınlanmıştı. Tek çıkar yol “vahşi”lerden birini ele geçirmektir. “Bir vahşiyi, belki de ikisini üçünü de ele geçirip de adamakıllı köle edilebilir, her dediğimi yapacak, bana hiçbir zaman kötülük edemeyecek duruma getirirsem, onları kolayca yönetebileceğimi, istediğim gibi çekip çevireceğimi düşünüyordum”⁷⁰ der. Bu konuda epeyce kafa yorar. Uzun süre “vahşiler” ortalıkta gözükmeyince, “kurduğum bütün düzenler, tasarılar boşa çıktı...”⁷¹ diye hayıflanır. Sonunda bir buçuk yıl sonra Cruose'nin aradığı fırsat çıkar. Yerliler sahildedirler. “Kendi töreleri üzere, sayısız barbarca eylemlerle, sıçramalarla dansetmektedirler.” Yanlarındaki tutsaklardan biri Cruose'nin şatosuna doğru kaçar. Bir ihtiyacı karşılama fırsatı eyleme dönüşürken püriten bir yazgı anlayışı içinde meşrulaşır da: Cruose, “bir uşak, bir arkadaşı ya da yardımcı ele geçirmenin tam sırası olduğu, şimdi Tanrı'nın beni bu zavallının canını kurtarmaya çağırdığı düşüncesi... kafamda doğuverdi”⁷² der. Cruose, kaçan “vahşi”yi kurtarır. “Vahşi” diz çöker ve toprağı öper. Bir ilişki kurulmuştur. “Öteki” Cruose'nin olmuştur: “Benim vahşi”⁷³ der. Birazdan adını da koyacaktır.

⁶⁵ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.207-29.

⁶⁶ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.620

⁶⁷ Bunu önerir de. Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.637

⁶⁸ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.237-238

⁶⁹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.238

⁷⁰ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.239

⁷¹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.239

⁷² Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.242

⁷³ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.243

Vahşi güçlü kuvvetli, becerikli, uysal biridir. 15 dakika içinde iki cesedi toprağa gömecek kadar hızlı, kelle uçurmakta bir Alman cellat kadar ustadır.⁷⁴ Cruose hızla “vahşi”yi ehlileştirmeye daha doğrusu Cumalaştırmaya başlar. İlk iş adını koyar, Cuma. İlk karşılaştıkları günün adıdır bu. Hemen arkasından da, Cruose kendisine “Efendi” denmesini öğretir.⁷⁵ Efendi ile köle arasındaki ilişki hitap dilinden başlayarak tanımlanmıştır. Yerlinin, Defoe’nun diliyle “vahşi”nin Cruose ile karşılaşana dek adı yoktur.⁷⁶ Bu yokluk adı ile sınırlı değildir. Tarihi de yoktur. Dini de yoktur. Yokluklar bir liste halinde uzar gider, donu bile yoktur, Cruose ona don verir, giydirir.⁷⁷ Yerli yaşamaya başlamıştır, önceki hayatı yoktur. Hayata yeni gelmiştir. Adıyla beraber varolmuştur. Tarihe dahil olmuştur. Dini yoktur. Vardır ama yoktur. Cuma, Cuma olmadan önce bir inanca sahiptir, adı Benamuke olan bir tanrıya inanmaktadır. Cruose ona gerçek tanrıyı öğretir.⁷⁸ Cumalaştır/ma Hıristiyanlaştırma ile sürer.⁷⁹ Sonrasında Cuma’nın teknik beceriler kazanması, işe yarar iyi bir yardımcı, uşak olması için eğitim sürer.⁸⁰ Nişancılık eğitimi de dahildir buna.⁸¹

Cuma’yla birlikte Cruose içinde bulunduğu coğrafyayı tanır.⁸² Cuma’ya coğrafi çevreye dair, “oralarda yaşayan insanlarla, denizle, kıyıyla yakındaki uluslarla ilgili binlerce soru” sorar.⁸³ Bu ulusların adlarını öğrenir, daha uzak bir çevrede de İspanyolların varlığını öğrenir. Cruose şimdi nerde olduğunu, nasıl bir ortamda olduğunu bilmektedir. Tanımakta ve güçlenmektedir. Çıplak ayak izini gördüğünde korkudan ne yapacağını bilemez hale gelen Cruose, yengi ve karşı tarafa ilişkin bilgiler edinmenin arkasından kendisine, gücüne, üstünlüğüne inanmaya başlamıştır. Defoe’nun dili üstünlük ideolojisiyle bulanır. Ateşli silahla gelen kolay başarının arkasından Cruose, yerliler ile kendisini kıyaslar: “Hepsi de çıplak, beceriksiz herifler...” “tek başıma bile onlardan üstün olduğum apaçık bir şeydi”⁸⁴ der. Cruose, Kolomb’un, Bilbao’nun, Cortes’in diliyle konuşmaktadır.

⁷⁴ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.243-245

⁷⁵ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.246

⁷⁶ Öykünün gelişiminde Cuma’nın babası da Cruose’nin dünyasına dahil olacaktır. Onun da adı yoktur. Yaşlı Cumadır adı. Sonradan ada nüfusuna dahil edilecek olan yerlilerin de öyküde adları yer almaz.

⁷⁷ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.248

⁷⁸ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.256

⁷⁹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.261

⁸⁰ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.250

⁸¹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.298

⁸² Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.255

⁸³ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.255

⁸⁴ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.274

Cuma'nın öyküye dahil oluşuyla birlikte hadiseler hızlanır. Ada nüfusu hızla kalabalıklaşma ve bir düzenin nüveleri de oluşma yoluna girer. Yerlilerin elinde tutsak bir İspanyol ve bir "vahşi" kurtarılır. "Vahşi" tutsak, Cuma'nın babasıdır. Cruose, ikinci bir Cuma kazanmıştır. Uyrukları zenginleşmektedir. Ya da küçük ordusu. Cruose "uyruklarım", "başkomutanlarıydım" diye konuşmaya başlar.

Güçlenen Cruose, yeni tasarılar geliştirmeye başlar yaşlı Cuma'nın kılavuzluğunda İspanyol'u karşı adalardaki diğer İspanyollarla temas kurmaya yollar. Tam bu sırada sahilde bir gemi gözüktür. Gemide isyan çıkmış, gemi kaptanı isyancıların elinde esirdir. İsyancılar esirleriyle birlikte adaya çıkarlar, etrafı kolaçan etmektedirler. Cruose Cuma ile birlikte harekete geçer, kaptanı kurtarır, onu ve ona yakın olan adamları yanına alır.⁸⁵ İlk iş olarak da aralarındaki ilişkiyi tanımlar. Defoe, bu kez modern hukukun diliyle yazar. Yetkiler, kimin yönetici olduğu belirlenir, taahhütler alınır.⁸⁶ Kısa bir süre içinde gemi ele geçirilir, isyancıların elebaşlarından bir kısmı öldürülür, diğerleri de teslim alınır. Başkomutan Cruose bir zafer daha kazanmıştır. Bir ya da bir çok. Bir gemi sahibi olmuştur. Adadaki uyrukları, İspanyolların ve İngiliz gemicilerin/korsanların dahil olmasıyla zenginleşmiştir. Bir düzen kurmanın, toprağı şenlendirmenin imkanları ortaya çıkmıştır. Cruose artık validir.⁸⁷

Ada artık "ıssız ada" olmaktan çıkmıştır. Defoe, İspanyol kaptanın ağzından verir: burası, "Tanrının yardımıyla hem yerleşilmiş hem de İngiliz bir valisi bulunan bir ada"⁸⁸dır. Teslim olan korsanlar Vali/Cruosenin maharetli siyasetiyle düzene katılır. Vali/Cruose hepsini bir araya toplar, hepsinin suçlu tipler olduğunu, İngiltere'ye dönerlerse hepsinin sonunun darağacı olduğunu, kendisinin adadan ayrılacağını, burada yaşamayı seçerlerse canlarının bağışlanacağını söyler. Korsanlar asılmaktansa, burada kalmanın tehlikelerini göze alacaklarını söylerler.⁸⁹

Ada-Anakara İlişkisi

Cruise, yerine İspanyol kaptanı yetkili/vekil olarak atar. Vali olarak tekrar bütün herkesin toplanması buyruğunu verir, kaptanla ilişkilerini

⁸⁵ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.299-301

⁸⁶ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.302

⁸⁷ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.316,317

⁸⁸ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.317

⁸⁹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.325

düzenler/tanımlar, onlara kendi yaşayışını bütün ayrıntılarıyla anlatır.⁹⁰ Kendi yaşayışını, deneylerini bütünüyle paylaşır. Bildiği, öğrendiği her ne var ise, keçi üretmenin yollarından, peynir üretmenin yöntemine kadar. Onlara tohumluk, kaptanın getirdiği bezelyeler de dahil olmak üzere bırakacağını, ve bunu ekip çoğaltacaklarına dair söz alır.⁹¹ Karşı adadan gelmesi beklenen İspanyolların durumunu da belirlemeyi unutmaz. Geride bir yerleşim alanı olma yoluna girmiş, bir düzenin kurulduğu ada bırakarak adadan ayrılır. Ada öykünün gelişimi içerisinde yeni unsurların katılımıyla zenginleşir. Bu zenginleşme ve düzen kurma yine vali/Cruose ile ilişki içinde, onun tanımlamaları ve örgütlemeleri çerçevesinde gelişerek sürdürülür. Vali/Cruose, metnin gelişimi içinde anakara/Cruose'ye dönüşür. Cruose'nin şahsında, ada ile anakara ilişkisi kurulur. Bu anlamda Cruose adadan ayrılmamıştır. Adadan ayrılma değil, adanın bir ilişkiler sistemine dahil edilmesi söz konusudur.

Cruose Londra'dadır. Dürüst vekili, ortakları, Brezilyadaki komşuları sayesinde beklemediği bir zenginlikle karşılaşır. Çevresini sarıveren bu zenginliğin verdiği sevinçten neredeyse ölecektir.⁹² Her şey tıkır tıkır yolunda gitmiştir. Yolunda gitme dönemin ilişkileri içinde deniz aşırı ticaretin müesseseseleşme sürecine girmesi nedeniyledir. Sömürge ticareti oluşurken uygulamaları da, hukuku da oluşmaktadır. Satış sözleşmeleri, poliçeler, ödemeler, senetler, noterler metindeki yerlerini alırlar.

Cruose, yıllar sonra, Güney Amerika'ya doğru yolculuğa çıkar. Bu yolculuk sırasında adaya da uğrar. Adada, suçlu/azgın İngiliz korsanların yarattığı gerilimler olmakla birlikte düzen işlemektedir. Sömürge gelişmektedir de: Karşı adalara geçip on erkek ile beş kadını tutsak edip, köleleştirmişlerdir de.⁹³ Cruose artık anakaradır ve sömürgesine ilgisini, desteğini esirgememektedir. Yerleşimcilere gerekli olan "...özellikle silah, barut, saçma, elbise, alet, İngiltere'den birlikte getirdiğim bir marangoz ve bir de demirci"⁹⁴ gibi bir çok şeyi sağlamıştır. Adadan ayrılmadan önce bir kez daha düzeni biraz daha sağlamlaştırır: "adayı aralarında paylaştırdım; mülkiyet hakkı benim olmak üzere her birine beğendiği parçayı verdim; her şeyi böyle düzene soktuktan sonra, adadan ayrılmayacaklarına" dair söz alarak ayrılır.⁹⁵

⁹⁰ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.326

⁹¹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.326-327

⁹² Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.336

⁹³ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.360

⁹⁴ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.360

⁹⁵ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.360

Cruise adadır ve değildir. Değildir, İngiltere'dir. Oradadır, zihni hep ada ile meşguldür. Adayı, adamlarını görmek istemektedir. "Orayı şenlendirmeyi, başka insanlar götürmeyi, adanın tapusunu çıkarmayı"⁹⁶ düşünmektedir. Yine bir fırsat çıkar. Yeğeni Bilbao, ticari bir yolculuk teklifi almıştır. Batı Hind Adaları'na oradan da Çin'e gidecektir. Amcasına, sefere katılmasını, bu suretle "sömürgesini" de görme fırsatı olacağı fikrini iletir.⁹⁷ Cruise, fırsatı değerlendirir. Hem adaya uğrayacak, düzeni besleyecek, denetleyecek ve berkiyecektir, hem de yeni bir deneyim yaşayacaktır.

Adaya, artık sömürge olarak adlandırılmaktadır, bu uğrayışında bir gemi dolusu eşya, araç gereçle birlikte kalifiye usta diyebileceğimiz marangoz, bakırcı, çömlekçi/demirci vb. gibi diyebileceğimiz insanlar da götürür.⁹⁸ Bunlara yolda rastladıkları kazaya uğramış bir Fransız ticaret gemisinden kafiyele dahil olan papaz ve başkaları da eklenir. Adanın insan kaynakları ikmal olunmaktadır. Cruise, eski alışkanlıklarını sürdürmektedir. İşi barınağı tahkim etmekten, adayı tahkim etmeğe vardırılmıştır: "Birkaç tabancayla birlikte, yüz yedek silah, misket, ufak boy tüfek, her çapta hayli mermi, iki tane tunç top, ne süre için, nerelerde kullanacağımı kestiremediğimden, yüz fıçı barut, kılıçlar, büyük bıçaklar, ayrıca da birkaç mızrakla kargılı-baltanın demir parçalarını almıştım. Böylece bütün gerekli şeylerden, büyük bir yığınağımız olmuştu. Orada ne olur ne olmaz diye, yeğenime, her çeşit düşmana karşı bir siper kurabilmem için gemisine fazladan iki güverte topu almasını söyledim. Gerçekten de adayı elimizde tutacaksak bütün bunların, belki de daha fazlasının bize gerekli olacağını daha başlangıçta düşünmüştüm."⁹⁹

Adada törenlerle karşılanır. Yerlilerden alınan tutsaklar, Cruise'nin anakaradan getirdiği insanlar, birazdan Cruise'nin Brezilya'dan adaya yollayacağı engizisyondan kaçan çiftçilerle sürekli kalabalıklaşmaktadır. Cruise, Brezilya'dan ayrıca şeker kamışı ekimine yarayan aletlerle şeker kamışı fideleri de yollayacaktır sömürgesine. Düzen işlemektedir. Will Atkins gibi sürekli gerilim ve çatışma kaynağı olan suçlu tipler, hem yerlilere karşı sürdürülen savaşta hayati roller üstlenmişlerdir, hem de akıllanmış uslanmış, becerikli bir yerleşimci olmuşlardır.¹⁰⁰ Bir sömürge doğmuştur. "İssız Ada" bir sömürgeye dönüştürülmüştür.

⁹⁶ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.375

⁹⁷ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.375

⁹⁸ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.377

⁹⁹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.378

¹⁰⁰ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.466

Cruise, Asya'da

Romanın yazıldığı koşullarda Asya'daki Batı etkinliği henüz ilk evresindedir. Hindistan'la Yakın Doğu arasında Doğulu güçlerce yürütülen ticari ilişkiler Portekiz girişimleri tahrip edilmiş, bölgedeki ticari faaliyet Batılıların denetimine geçmiştir. Henüz kıyı bölgelerinden ileriye nüfuz edilememiştir ve doğrudan bir hakimiyet tesisi söz konusu değildir. Sömürgecilik burada ticaret ve yağma özelliğiyle kendisini göstermektedir. Bu dönemde nüfuz alanları da deneyimler de sınırlıdır. Bölgeye yönelik ilk sömürgeci girişimler/saldırıları, ister Portekiz ister Hollanda ya da İngiliz olsun en başından itibaren yoğun bir direnç görmektedir. Bu nedenle Asya'daki Batı deneyimleri Batı Hint Adaları ile, Amerikalılarla kıyaslandığında farklı ve sınırlıdır. Deneyimler Batı etkinliği/nüfuzu ile sınırlıdır. Nüfuz ve deneyimin sınırları, yazımın da sınırlarını oluşturur. Deneyimin sınırları Defoe'nun da sınırlarıdır.¹⁰¹ Öykü hızlı bir biçimde eski bilgilerin üzerine eklenen yeni deneyimler eşliğinde eski ve yeni ticaret yolları üzerinde dolaşmaya, ticaret yapmaya dönüşür. Defoe da sınırlılığın farkındadır. Uzun uzun anlatımlardan kaçındığını, öykünün tadını kaçırmak, okuru sıkmak istemediğini kaydeder.¹⁰²

Cruise'nin Doğu'daki serüveninin ilk durağı Madagaskar'dır. Defoe antropolojik gözlemlerini sürdürür, gittiği her yerin köşesini bucağını görmeye olan merakını korur.¹⁰³ Tanımlamalar, algılamalar, tasvirler değişmiştir. "Öteki" yine "yaratık"tır. "Vahşi"dir. "Barbar"dır ama farklıdır. Amerika yerlilerine benzememektedirler. Kötü ve kavgacıdırlar. Ok ve yaylarla da olsa tepeden tırnağa silahlıdırlar.¹⁰⁴ Savaşçılar attıklarını kaçırmayan keskin nişancılarıdır.¹⁰⁵ Amerika yerlileri gibi tüfekten kolay kolay korkmuyorlardır.¹⁰⁶

Madagaskar'da gemicilerin yerli halkı tacizleri çatışmaya sebebiyet verir ve yerliler suçlu gemiciyi öldürürler.¹⁰⁷ Gemicinin öldürülmesi saldırı ve yağma sebebi olur. Meşru bir sebep ortaya çıkmıştır: Arkadaşlarını kurtarmak. Asıl

¹⁰¹ Birinci ve ikinci kitaptan oluşan altı yüz altmış sayfalık Türkçe metinde bu ikinci serüvenin Asya kısmı toplam yüz yirmi beş sayfa tutmaktadır.

¹⁰² Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.544

¹⁰³ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.545

¹⁰⁴ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.545

¹⁰⁵ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.547

¹⁰⁶ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.546

¹⁰⁷ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.546-547

gaye ise yağmadır, büyük bir yağmaya konabilme arayışıdır.¹⁰⁸ Cruose, bu girişime karşı bir tutum içinde sergilemekle birlikte, “mertçe, yiğitçe gittiler” diye olumlayıcı bir dille konuşur. Sonuçta bir gece baskını ve uygulanan dehşet stratejisiyle bütün köy yakılır, vur kaç gerçekleşirenler aynı hızla gemiye dönerler ve gemi demir alır. Benzer bir hadise, farklı netice ile Basra Körfezinde cereyan eder. Cruose anlatır: “... gemicilerimizden körfezin batı yakasına çıkan dört beş kişiyi Araplar çevirmiş ya da öldürmüşler ya da tutsak etmişlerdi; sandaldaki öbür adamlar bunları kurtaramamış, kendileri güç kaçmışlardı.”¹⁰⁹

Bölgedeki önceki deneyimler de bu yöndedir. En başından beri eski dünyanın en kıyı, kenar bölgelerinde bile ciddi bir direnişle karşılaşılmıştır. İlk sömürgecilerin, Batı Hint adalarında, Amerikalarda çok hızlı bir biçimde ilerlemesini ve üstünlük kazanmasını sağlayan şey ilk elde bu coğrafyada yaşayan halkların karşılaştıkları gücü, kimseleri, Batılıları tanımamaları, deneyimsizlikleri olmuştur. İkincisi ise, İspanyolların ateşli silahlarla yerli halk üzerinde yarattıkları etkidir. Silah olarak kullanımın ötesinde bir etkidir bu ve zaman zaman tam bir gösteriye dönüşmektedir. Birkaç top ateşi, arkasından tüfekle saldırı ve atılan okların işlemediği zırhlar eşliğinde gerçekleştirilen gösteri tam bir yenilmezlik etkisinin yaratılmasına dönüşür. Ve sömürgeciler bu yenilmezlik halesiyle neredeyse tanrısallık kazanırlar. Doğu’da ise deneyim farklı yaşanır. Benzeri gösteriler meydan okuyucu bir biçimde burada gerçekleştirilmek istenir. Bunun en tipik örneklerinden birisi Macellan girişiminde yaşanır. Filipinler bölgesinde Macellan’ın karşılaştığı yerliler, Güney Amerika yerlilerine, patagonya devlerine benzemez, ne yerliler ne de bölgenin racası saf değildir.¹¹⁰ Üstelik Macellan’dan biraz önce Portekizlilerin Hint okyanusunda neler yaptıkları da çok iyi bilinmektedir: Mağribi bir tüccar Racayı uyarır: Bu gelenler Kalikut’u, Hindistan’ı, Malakka’yı soyup soğana çeviren ve istila edenlerdir.¹¹¹ Bu ilk adada raca ile kısmi bir ilişki kurulsa da hemen komşu adada sahnelenmek istenen gösteri iş görmez. Macellan ve altmış adamı yerlilerce öldürülür.¹¹²

Asya’da doğrudan hakimiyet kurmanın güçlüğü Batılıları bölge ticaretini denetlemeye ve örgülemeye yöneltmiştir. Ve bölge, Hindistan’ı ile, Baharat

¹⁰⁸ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.550

¹⁰⁹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.562

¹¹⁰ Stefan Zweig, *Dünyanın Çevresini Dolaşan İlk İnsan, Macellan*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002, s.196

¹¹¹ Stefan Zweig, a.g.e., s.197

¹¹² Öykünün gemi günlüklerine dayalı etkileyici ve ayrıntılı anlatımı için bkz. Stefan Zweig, a.g.e., s.195-209

Adalarıyla, Çin'iyle... çok zengindir. Buralardan dışarıya götürülecek çok mal bulunmaktadır. Cruose gibi kazanmasını bilen tüccarlar için burası muazzam kazançlar vaat etmektedir.¹¹³ Dönemin batısı deneyimleri ile bunu bilmekte ve yaşamaktadır. Cruose burada sömürge kurucusu değildir. Bir tacirdir. Bu kez burada ne denli imkanlar olduğuna ve nasıl ticaret yapılacağına ilişkin kılavuzluk etmektedir. Defoe, sözü uzatmamakta, bölgeye ilişkin ayrıntılı malumatlar için okuyucuya İngilizlerce yayınlanmış ya da yayınlanacağından söz edilen yol günlüklerini salık verir.¹¹⁴ Yine bir kılavuzu vardır, bölgeyi, ilişkileri, ticareti çok iyi bilmektedir: İlk sertüveninde olduğu gibi o da Portekizlidir.¹¹⁵

Dönem Marco Polo dönemi değildir. Cruose da Polo değildir. Batı'da, Yeni Dünya'da palazlanmış, güç kazanmış, sömürge sahibi olmuş ve Doğu'ya, Doğu ticaretine yönelmiş bir burjuvadır. Algılar, değerlendirmeler, bakış ve dil değişmiştir. Cruose'nin küçümseyici bir dili vardır. Mukayeselere girer. Öykü dilinin dışına çıkar. Bunun da farkındadır.¹¹⁶ Çin'de Nankin'e gittiğinde, kentin düzenliliği dikkatini çeker, buna değinir. Sonraki kentlerde de benzeri gözlemleri olur. Ticaretin emniyetini sağlamakta gösterilen özen yine aynı şekilde gözlemleri arasında yer alır. Doğu ülkelerine ilişkin nesnel diyebileceğimiz değerlendirmeler bunlarla sınırlıdır. Bu konuda pek bir şey yazmaya emek ve zaman harcamanın doğru olmadığını düşünmektedir.¹¹⁷

Doğu ile Batı'yı karşılaştırır: "Avrupa'nın koca yapıları yanında bunların saraylarının yapılarının sözü mü olur? İngiltere'nin, Hollanda'nın, Fransa'nın evrensel ticareti yanında bunların ticareti nedir ki, Bizim kentlerimizin zenginliği ve gücü, şenliği, göz kamaştırıcı düzeni, sonsuz değişikliği yanında bunların kentleri nedir?"¹¹⁸ Defoe mukayeselerini, ayrıntılandırır. Orduları, düzenleri mukayese eder. Beceriksiz ve hantalca işleyen kötü bir düzendir bu. Zenginlik ve görkem değil, yoksulluk ve zayıflık söz konusudur. Halk aşağılık bir sürü, bilgisiz bir köleler kitesidir.¹¹⁹ Defoe'nun antropolojik gözlemleri ve dili, biraz sonra sistemli bir biçimde gelişecek olan şarkiyatçılığın diline doğru evrilmektedir. Siyasi risaleler yazarı Defoe, güç ilişkilerine de değinir, hatta Rusya'ya konum ve görevler biçer: "Moskof Çarı da savaşı İsveçlilere

¹¹³ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.569-570

¹¹⁴ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.569

¹¹⁵ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.588

¹¹⁶ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.608

¹¹⁷ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.606-607

¹¹⁸ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.607

¹¹⁹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.608-609

saldırarak yerde buraya bir sefer yapsaydı, bire karşı altı olan gücüyle İsveçliler'e Narva'da yenileceğine, şimdi rahatlıkla Çin İmparatoru olabilirdi..."¹²⁰ diye değerlendirmelerde bulunur.

Tacir kimliğiyle serüvenini sürdüren Cruose, büyük bir ticaret kervanına katılır. Deniz Ticaretinden kara ticaretine dönmüştür. Çin'den Orta Asya'ya, daha kuzeye Rusya'ya yönelir. Çin'den aldığı altın sırmayla işlenmiş değerli kumaşlar, ipek ve baharat vb. mallara Rusya'da samur kürk ekler. Rusya'dan Avrupa'ya geçer. Elbe'dedir. Burada Çin'den ve Rusya'dan aldığı malları için çok iyi bir pazar bulur. Cruose, sömürgeci serüvenden sonra Doğu ticaretinden de iyi karlarla dönmüştür.¹²¹ Bir serüven daha zenginlikle sona ermiş, Cruose bir kez daha suyu bulmuş, zenginliğe kavuşmuştur. Öyküsü bunun kıskırtıcı bir resmidir.

Sonuç

Keşif girişimleri ile açılan süreç Batı'da yeni bir dönemi getirmiştir. Eski düzenle birlikte, eski anlayışlar ve açıklamalar da çözülmeye yüz tutmuş, yeni açıklamalar, tarzlar ortaya çıkmıştır. Denizaşırı serüven güçlü bir gezi edebiyatını doğururken, modern zamanların öykülenmesi de yeni bir yazım türü olarak romanda ifadesini bulur.

Robinson Cruose, 18. asır başlarında yayınlanır. Batı'da dönemin dünyasını belirleyen olgu sömürgecilik olgusudur. Olgunun yayıldığı coğrafi mekanın muazzam genişliğinin yanında Batı'da toplumsal dokunun bütününde yarattığı değişimler de köktendir. Robinson Cruose bu deneyimler birikimi ile ilişki içinde doğmuştur. Önce bu birikimden beslenerek hayatıyet kazanmıştır. Defoe'nun birincil kaynağı dönemin gezi edebiyatıdır. İkinci olarak yaşanan gerek denizci Selkirk'in serüveni gibi tekil deneyimler, gerekse dönemin tarihsel ve toplumsal deneyimleri de metnin muhtevasını belirlemiştir. Yazarın ilgisi, hissiyatı, dünya ve insan algısı, emek/mülkiyet ya da din konusundaki görüşleri yaşanan deneyimlerle belirlenmiştir. Defoe, bu deneyimlere tanıklık etmiş ve ona dahil olmuştur. Öyküsü bu tanıklıkla birlikte deneyime dahil olmanın öyküsüdür. Metin bir tanıklık ve dahil olma öyküsünün ötesine de geçer. Deneyimlerin öykülenerek herkese açılmasıyla, paylaşılmak suretiyle çoğaltılmasına yönelik bir tutum ve özellik de gösterir. Deneyimler bir bir ele

¹²⁰ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.608-609

¹²¹ Daniel Defoe (trc. Akşit Göktürk), a.g.e., s.669